

УДК 338.246.025.2:347.464

*А. О. Касич,
д. е. н., професор, зав. кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕНТНИХ ВІДНОСИН У ПРОМИСЛОВОСТІ

*A. O. Kasych,
Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis
and Audit,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

STATE REGULATION OF RENT ATTITUDES IN THE INDUSTRY

У статті розглянуто сутність, умови формування рентних відносин у сучасних умовах; досліджено показники, які характеризують рентні відносини у економічній системі України. Особливу увагу приділено завданням державної політики щодо регулювання рентних відносин, основних завданням якої є забезпечення сталого розвитку ресурсного потенціалу країни з урахуванням поточних потреб та стратегічних цілей. Досліджено основні принципи забезпечення ефективної державної політики у сфері рентних відносин. Систематизовано та охарактеризовано основні об'єкти державного регулювання рентних відносин у промисловості. Запропоновано інструментарій державного та суспільного контролю за діяльністю промислових підприємств, які використовують надра.

The article is dedicated the nature, conditions of the rent relations in modern conditions; investigated parameters rent relations in the economic system of Ukraine. Particular attention is paid to the government policy tasks on the regulation of rent relations, the main objective of which is to ensure the sustainable development of resource potential based on current needs and strategic goals. Also was dealt the basic principles of effective public policy in rent relations. Systematized and describe the main features of state regulation of rent relations in the industry. Was proposed tools of state and public control over the activity of industrial enterprises, that use the subsoil.

Ключові слова: *рентні відносини, державне регулювання, промисловість, рента, державний бюджет.*

Keywords: *rent relations, government regulation, industry, rents, the state budget.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах перед державою постає важливе та складне завдання проведення структурних реформ, збалансування державного бюджету, формування ефективної державної політики, яка б базувалась на концепції сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку вимагає в процесі життєдіяльності суспільства враховувати не лише поточні потреби, а й перспективні, причому виходячи з необхідності збалансування економічних питань з екологічними можливостями навколишнього середовища. Цивілізовані країни до сьогоднішнього дня вже сформували відповідну потребам державну політику економічного розвитку на основі балансу всіх ресурсів та можливостей. Однак в Україні спостерігається нещадна експлуатація природно-ресурсного потенціалу, яка призводить до його деградації. Саме тому, дослідження завдань та механізмів реалізації державної політики в сфері природокористування потребує наукового осмислення.

Актуальність дослідження. Одним з важливих механізмів державного регулювання природокористування є регулювання рентних відносин. Зміна законодавства, погіршення макроекономічної ситуації, втрата частини країни зумовлює необхідність перегляду завдань державної політики у сфері природокористування та рентних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні положення ролі ренти в економічній системі розкрито в роботі Малишева Б.С. [4], який наголошує, що рента є властивістю всіх без винятку факторів виробництва.

Система державного управління сферою надрокористування досліджується в роботі Сухорукова А.І. [7]. З позицій екологічної та енергетичної ефективності досліджено рентні відносини в роботі Гражевської А.О.[2], Ткаченко Н.І. та Летучої О.В. [8], Сагітової А.Ф. [6]. Найчастіше в науковій літературі, і на цьому наголошують Булеєв І.П. та Коновалюк В.І. [1], що рентні відносини в Україні найчастіше розглядаються в якості складової податкової політики держави.

Мета статті – дослідити інструменти державного регулювання рентних відносин у промисловості та сформулювати принципи державної політики у цій сфері.

Основні результати дослідження. Рента – особливий вид стабільного доходу, отриманого від капіталу, землі, майна, цінних паперів тощо, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю [3, с. 195].

Рентні відносини традиційно досліджують у розрізі землекористування, однак в сучасних умовах не менш важливим є дослідження рентних відносин, які виникають у промисловості.

Моральний та фізичний знос основних засобів, старіння населення це проблеми, які не сприяють формуванню потужного базису розвитку економіки вже сьогодні, наповненню державного бюджету та потребують проведення довготривалих реформ. Ресурсом, який традиційно вважється значимим в Україні залишаються корисні копалини, які використовуються промисловістю, і ефективно їх використання здатне забезпечити не лише приріст виробництва, а наповнення державного бюджету.

Основними рентоутворюючими галузями промисловості є: вугільна галузь, нафтова та газовидобувна галузі, інші, які традиційно вважались суспільним надбанням, однак перехід до ринкової економіки зумовив їх поширення і на ці галузі. Показники, які характеризують масштаби та динаміку рентних відносин у промисловості представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.
Показники, що характеризують рентні відносини у промисловості України

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси, тис.грн.	18 803 421	8 708 391	14 154 188	20 604 591	17 654 293	5 700 264
Виконання щорічних планових значень, %	106,94	75,94	104,59	101,41	82,48	86,34
Частка рентної плати та зборів на паливно-енергетичні ресурси у загальній величині податкових надходжень, %	12,10	6,51	8,30	8,47	6,94	2,30
Частка рентної плати та зборів на паливно-енергетичні ресурси у загальній величині доходів Державного бюджету, %	10,12	5,56	6,82	7,75	6,10	1,96

Джерело: [5]

Представлені дані дають можливість виокремити наступні тенденції:

- величина рентної плати та зборів на паливно-енергетичні ресурси є нестійкою та суттєво змінюється з року в рік. Крім того, чітко відслідковується вплив кризових явищ;
- досліджуваній показник є плановим у Державному бюджеті, однак заплановані значення досягаються не завжди;

- значимість цього виду доходів у складі податкових надходжень та в цілому у складі доходів Державного бюджету поступово зменшується, що свідчить про те, що або галузі стають менш прибутковими, або держава залишає у розпорядженні підприємств-користувачів більшу частину доходу.

Впровадження ринкових механізмів господарювання мало на меті: формування ефективно розпорядника природних ресурсів, створення фінансових можливостей для розвитку нових родовищ та забезпечення ефективного використання існуючих. Однак в дійсності спостерігається нещадна експлуатація природних ресурсів, погіршення екологічної ситуації в регіонах видобутку, загострення соціальних проблем (смертність, стан здоров'я). Тобто ринок, в силу своєї, несформованості не забезпечив формування ефективних розпорядників природними ресурсами. Для них фактично самоціллю стала рента як дохід, який можна трансформувати у грошові потоки, спрямовані в офшорні зони. Для створення ефективних відносин між державою та користувачами необхідно забезпечити: створення відповідної правової бази; залучення платоспроможних учасників ринку; відпрацювання організаційно-правового механізму оформлення угод для здійснення трансакцій із надрами; опрацювання та запровадження механізму державного регулювання рентних відносин.

Саме для збалансування поточного природокористування з довгостроковими перспективами та цілями Україна потребує розробки державної політики у сфері рентних відносин і не тільки. Основними принципами такої політики, на нашу думку, повинні стати:

принцип системності – який визначає необхідність визначення цілей розвитку природокористування у комплексі з іншими стратегічними завданнями забезпечення сталого розвитку, формування конкурентоспроможної моделі національної економіки;

принцип соціальної відповідальності – визначає пріоритетність для процесів природокористування суспільної користі над економічною ефективністю. Користувач природних ресурсів несе відповідальність перед суспільством не лише за раціональне використання, а й за екологічні та територіальні наслідки своєї господарської діяльності;

принцип прозорості – визначає необхідність забезпечення конкурентних умов при наданні прав користування надрами та постійний моніторинг за техніко-економічними показниками експлуатації корисних копалин;

принцип справедливості – визначає необхідність пропорційного розподілу доходів від корисних копалин між користувачами та суспільством. Оскільки надра належать народу країни, а приватний бізнес використовує суспільне майно, то держава через механізм рентних відносин повинна забезпечити справедливий розподіл на фоні збереження ресурсного потенціалу на майбутнє.

Об'єктами, на які повинна бути спрямована державна політика в сфері використання надр та регулювання рентних відносин, є:

1. *Власне природний ресурс*. Родовища корисних копалин в Україні мають високий рівень розробки а, отже, це джерело формування доходної частини державного бюджету має обмежений горизонт використання. Саме тому державна політика збереження споживацької екстенсивної форми природокористування призведе до остаточного вичерпання самих важливих корисних копалин.

2. *Екологічні показники природокористування*. Стан навколишнього середовища в контексті втілення концепції сталого розвитку на макрорівні є індикатором екологічно-відповідального ведення бізнесу. Дотримання та забезпечення досягнення більш прогресивних екологічних показників вимагає технологічного переозброєння, а отже стимулювання модернізації господарства з боку держава означатиме створення умов для покращення показників природокористування.

3. *Ефективність діяльності підприємств, що використовують надра*. При цьому слід розрізнити соціальну ефективність та ефективність з позицій приватного сектора. Для держави критеріями ефективності повинні бути не прибутки, які отримує користувач природних ресурсів та переорієнтує їх на закордонні філії, а платежі до бюджету, збереження навколишнього середовища, виконання соціальних зобов'язань, виконання технічних характеристик використання ресурсів. Інструментами коригування державної політики у цій сфері є видача дозвільних документів, яка повинна здійснюватись на основі принципу прозорості та підзвітності.

4. *Визначення плати за користування надрами*. Рентні платежі – платежі до бюджету підприємств, фірм і компаній у вигляді частини прибутку, отриманого завдяки фактора, що не залежать від діяльності цих організацій, а пов'язані з використанням природних ресурсів [3, с. 199]. Держава визначає величину рентних платежів виходячи з тих позицій, що цей дохід не є результатом підприємницької діяльності.

Висновки і пропозиції. Рентні відносини в Україні залишаються не в повній мірі реформованими відповідно до потреб сьогодення та тих завдань, які постають в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії країни, оскільки вони повинні базуватись на принципах прозорості, справедливості, соціальної відповідальності тощо. За таких умов державна політика в сфері використання надр повинна бути спрямована не стільки на формування податкових платежів, скільки на створення соціально-та екологічно відповідальних господарюючих суб'єктів. Саме для таких підприємств пропонується запровадити практику оприлюднення

звітності зі сталого розвитку, яка включає переважно нефінансові показники – показники, що відображають екологічну та суспільну відповідальність бізнесу. Така практика дасть можливість не лише державі через правові та економічні важелі, а й суспільству впливати на прозорість діяльності підприємств – користувачів надр.

Список використаних джерел.

1. Булеев И. П. Рентные отношения в переходной экономике / И. П. Булеев, В. И. Коновалюк // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2003. – Випуск 68. – С. 37-40.
2. Гражевська А. О. Удосконалення рентних відносин як фактор підвищення енергоефективності економіки України / А. О. Гражевська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: економіка. – 2014. – № 160. – С.19-23.
3. Економічна енциклопедія : у трьох томах / [відп. ред. Степан Васильович Мочерний]. – К. : Видавничий центр “Академія” – Т. 3. – 2002. – 952 с.
4. Малышев Б.С. Общая теория ренты: монография / Б.С.Малышев. — Томск: ФЖ ТГУ, 2012. – 196 с.
5. Річний звіт про виконання бюджету. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=212666&&documentList_stind=21.
6. Сагитова А. Ф. Особенности рентных отношений на современном историческом этапе / А. Ф. Сагитова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – №15 (306). – С. 158-162.
7. Сухоруков А. І. Особливості інституціоналізації сфери надрокористування в Україні / А. І. Сухоруков // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1(10). – С. 151- 158.
8. Ткаченко Н. І. Механізм регулювання рентних відносин як фактор підвищення екологічної ефективності національної економіки // Н. І. Ткаченко, О. В. Летуча // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2007. – Випуск 31/2. – С. 222-225.

References.

1. Buleev, I.P. (2003), “Rentnye otnosheniay v perehodnoy ekonomike”, *Naukovi zapysky DonNTU, seriya ekonomichna*, vol. 68, pp.37-40.
2. Grazhevskaya, A.O. (2014), “Udoskonalennya rentnykh vidnosyn yak factor pidvyshchennya energoefektivnosti ekonomiky Ukrainy”, *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, seriya ekonomika*, vol. 160, pp.19-23.
3. Mocherniy, S.V. (2002), *Ekonomichna encyklopediya*, no.3, p.952.
4. Malyshev, B.S. (2012), *Obshchaya teoriya renti*, FZH TGU, Tomsk, Russia, p.196.
5. The official site of State Fiscal Service of Ukraine, “Richnyiyyi zvit pro vykonannya byudzhetu”, [Online], available at: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=212666&&documentList_stind=21.
6. Sagitova, A.F. (2013), “Osobennosti rentnykh otnosheniy na sovremennom istoricheskom etape”, *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universyteta*, vol. 15 (306), pp. 158-162.
7. Suchorukov, A.I. (2009), “Osoblyvosti instytucionalizacii sfery nadrokorystuvannya v Ukraini”, *Strategichni priorytety*, vol. 1(10), pp. 151- 158.
8. Tkachenko, N.I. (2007), “Mechanizm reguluyvannya rentnykh vidnosyn yak factor pidvyshchennya ekologichnoi efectyvnosti nacionalnoi ekonomiky”, *Naukovi zapysky DonNTU, seriya ekonomichna*, vol. 31/2, pp.222-225.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2015 р.